СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
СОФИЯ
Вх. №.....НУ1-2.....
.....06.01.....20.25г.

СТАНОВИЩЕ

върху дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор“ в област на висше образование 3 Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика към ИАИ-София, научна специалност „Организация и управление (земеделие)“

Тема и автор на дисертационния труд: „ИКОНОМИЧЕСКА ЖИЗНЕСПОСОБНОСТ НА МАЛКИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В ПЛАНИНСКИТЕ, ПОЛУПЛАНИНСКИТЕ РАЙОНИ И ТЕРИТОРИИ С ВИСОКА ПРИРОДНА СТОЙНОСТ“, БОЖУРА АСЕНОВА ФИДАНСКА

Член на научното жури: професор д-р Храбрин Янушев Башев, Институт по аграрна икономика – София, научна специалност Икономика и управление (земеделие), заповед за назначаване на НЖ № РД05-271/12.12.2024г. на Председателя на Селскостопанска академия

I. Актуалност на проблема

Дисертационният труд е по един от най-актуалните и същевременно най-дискутирани и все още непълно разработени въпроси на аграрната теория и практика – за холистична оценка на икономическата жизнеспособност на земеделските стопанства и нейните критични фактори. В страната практически липсват, а в международен план са малобройни, всеобхватните оценки на равнището и факторите на икономическа жизнеспособност на малките земеделски стопанства в планинските и полупланински райони и територии с висока природна стойност в периода на членство в Европейския Съюз.

II. Цел, задачи и методи на изследване (хипотези на дисертационния труд)

Целта, задачите, тезата и хипотезите на дисертационния труд са добре формулирани. Адаптирани са подходящи съвременни подходи и методи на научния анализ като: системен, предметен, комплексен, структурен, сравнителен и стойностно-измерителен, статистически групировки, дисперсионен анализ, анкетно и дълбочинно

проучване, графичен метод, относителна сравнителна оценка, вероятностно изследване с ко-вариация, дескриптивен анализ, индикаторен метод, експертна оценка, статистически методи за определяне на трендовете. и др. Прави се добър опит за прилагане на холистичен подход и за използване на „модерни“ категории от съвременния икономически анализ като малко и земеделско стопанство, форма на управление и пазарна ориентация на стопанството, земя и земеделие с висока природна стойност, институционална и мотивационна среда, устойчивост, ефект на политиките, мотивационни фактори и профил на агентите, сценарии за развитие и др.

III. Нагледно представяне и интерпретация на получените резултати. Използвана литература

Събрана е и обработена огромен по обем статистическа, отчетна, анкетна и др. информация, която е задълбочено анализирана и правилно интерпретирана. Получените резултатите са сполучливо представени в разнообразни и голям на брой фигури и таблици – общо 80 броя. Задълбочено са проучени, критично анализирани и правилно използвани многочислени български и чуждестранни академични публикации, доклади, официални документи и др. по темата на дисертацията, голямата част от които на английски език. Трудът е добре структуриран и написан на съвременен научен език.

IV. Приноси на дисертационния труд

Научно-фундаментални приноси: На основата на задълбочен критичен анализ на развитието на теорията и практиката за икономическа жизнеспособност на земеделските стопанствата и устойчивото развитие са разработени теоретико-методологическите основи за разбиране, анализ и оценка на икономическа жизнеспособност на малките стопанства в планинските и полупланинските райони и земите с висока природна стойност в условията на прилагане на ОСП на ЕС в България. Предлага се оригинална и (по) адекватна дефиниция на категорията икономическа жизнеспособност на фермата. Сполучливо се адаптират различни подходи и е предложена система от показатели за количествена оценка на основни аспекти и на цялостната икономическа жизнеспособност на стопанствата, което дава възможност за по-пълна оценка на равнището, развитието и измеренията на тази сложна фермерска характеристика.

Научно-приложни приноси: За първи път е направена холистична оценка и сравнителен анализ на равнището, динамиката и критични фактори на икономическа жизнеспособност на малките стопанства в планинските и полупланинските райони и в територии с висока природна стойност земеделските стопанства, които обхващат период на членство на страната в ЕС. Направени са важни изводи за равнището и тенденциите в икономическото и финансово състояние и икономическата жизнеспособност на малките стопанства в планинските и полупланински райони, включително на ферми с различна специализация в необлагодетелствани райони. Идентифицирани са факторите, които обуславят (мотивират и стимулират) поведението на малките стопанства за агроекологични дейности в земите с висока природна стойност. Разкрити са потребностите, предизвикателствата и вероятното изменение на броя на малките стопанства в планинските и полупланинските райони през новия програмен период, и направени ценни препоръки за подобряване на икономическата им жизнеспособност посредством ефективни форми на обществена интервенция.

Основната цел и поставените задачи на изследването са успешно изпълнени, а тезата на дисертацията и изследователските хипотези доказани.

V. Публикационна активност и оценка на качеството на научните публикации

Направени са две научни публикации, които представят добре основни резултати на дисертационния труд, които са на английски език и в авторитетни академични издания на Селскостопанска академия.

VI. Критични бележки, въпроси и препоръки към кандидата

Имам следните критични бележки към дисертационния труд:

а/ не се прави оценка на равнището на икономическа жизнеспособност (високо, средно, ниско) на малките стопанства в изследваните райони, а само на нейното състояние (жизнеспособно или нежизнеспособно), динамика и сравнение с тази на малките стопанства в страната.

б/ не се отчита напълно ролята на Малкото Стопанство като специална структура (форма) на гавърнанс, което би позволило да се разбере по-добре неговата (абсолютна и сравнителна) ефективност и разходи (производствени и транзакционни), потенциал и стимули да адаптация, равнища и перспективи на устойчивост, жизнеспособност и

resilience в променящата се (и силно специфична за изучаваните райони) пазарна, институционална и природна среда.

в/ на няколко места в разработката се прави ненужно детайлно представяне на добре познати икономически показатели (стандартна брутна печалба, производителност на труда, продуктивност, рентабилност, ликвидност и др.) и подробно описани в литературата методи (AVONA, оценка на силата на мотивацията, RCA, PROCOV и др.)

г/ в методиката се посочват „стари“ референтни стойности за финансови показатели на стопанствата (1997г.) и стойности използвани в други страни, чиято адекватност за корено различната социално-икономическа среда от анализираната в дисертацията не е обоснована.

д/ изводите за „недостатъчна публична подкрепа“ (като цяло) и „положителна промяна през програмния период 2014-2020г.“ не се подкрепят от анализа в глава трета. Относителното намаление на броя на малките стопанства в планинските райони през целия анализиран период (29%) е много по-малко от делът на (нежизнените) преустановили дейност малки (62%) и всички (73%) стопанства в страната като цяло (Фигура 14). Също така делът на изчезналите малки стопанства в планинските райони през 2014-2020г. (21%) превишава значително намалението на числеността им в предходния период (14%).

е/ противно на обичайния подход “business as usual” сценарий (запазване на трендовете) е приет за оптимистичен, без да се обоснове защо се прави това.

ж/ в автореферата не е добре представено съдържанието и резултатите в четвърта глава на дисертацията.

Искам да подчертая, че посочените критични бележки не подценяват научните постижения и приноси на дисертационния труд, а по скоро доказват сложността на разбирането и оценката на икономическата жизнеспособност на фермите като цяло, и на тези в планински и полупланински райони и в територии с висока природна стойност в частност.

Имам следните въпроси към докторанта:

I. Критериите за категоризация на стопанствата като малки и за оценка на тяхната икономическата жизнеспособност не следва ли да се променят във времето в съответствие с развитието на условията за функциониране на стопанствата в страната?

II. Защо не се ползва една си съща система от показатели за оценка на стопанствата в планинските и полу-планински райони и тези в териториите с висока природна стойност?

III. Кои са специалните (и различни от общите за стопанствата в страната) потребности на малките ферми в планинските и полупланински райони и в земите с висока природна стойност, и специфичните (различни от общите) насоки и мерки за подобряване на тяхната жизнеспособност?

IV. Защо в условия на развита конкуренция и свободно „движение“ на ресурсите не нараства и изравнява равнището на икономическа ефективност и жизнеспособност на стопанствата от различен тип, специализация и местоположение?

Препоръчвам на докторанта да публикува разработката като монография на български и английски пред вид на актуалността й и високата научна и практическа ценност, а така също да продължи и задълбочи изследванията си в тази динамично развиваща се и важна за науката и практиката област.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на приложените, от докторантката, различни методи на изследване, правилно проведените анализи и оценки, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ССА, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО.**

Въз основа на гореизложеното предлагам да се присъди на БОЖУРА АСЕНОВА ФИДАНСКА научната степен “доктор” в област на висше образование 3 Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика към ИАИ-София, научна специалност „Организация и управление (земеделие)“.

Дата: 2.01.2025г. **ИЗГОТВИЛ СТАНОВИЩЕТО:**

STANDPOINT

For PhD thesis elaborated in the higher education field 3 Social, economic and legal sciences, professional direction 3.8 Economics at IAE-Sofia, scientific specialty "Organisation and management (Agriculture)"

Topic and author of the dissertation: "ECONOMIC VIABILITY OF SMALL FARMRS IN MOUNTAIN, SEMI-MOUNTAIN AREAS AND TERRITORIES WITH HIGH NATURAL VALUE", BOZHURA ASENOVA FIDANSKA

Member of the scientific jury: Professor Dr. Hrabrin Ianouchev Bachev, Institute of Agrarian Economics - Sofia, scientific specialty Economics and Management (agriculture), Order for jury appointment НЖ № РД05-271/12.12.2024 of the President of the Agricultural Academy

I. Relevance of the studied problem

The dissertation is on one of the most topical and at the same time most discussed and still incompletely developed issues of agrarian theory and practice – for a holistic assessment of the economic viability of agricultural holdings and its critical factors. In the country, there are practically no, and internationally there are few, comprehensive assessments of the level and factors of economic viability of small agricultural holdings in mountainous and semi-mountainous regions and territories with high natural value during the period of membership in the European Union.

II. Purpose, tasks and research methods

The goal, tasks, thesis and hypotheses of the dissertation are well formulated. Appropriate modern approaches and methods of scientific analysis have been adapted, such as: systematic, subject, complex, structural, comparative and value-measuring, statistical grouping, dispersion analysis, survey and in-depth studies, graphic method, relative comparative assessment, probability study with co-variation, descriptive analysis, indicator method, expert assessment, statistical methods for determining trends, etc. A good attempt is made to apply a holistic framework and to use "modern" categories of contemporary economic analysis such as

small and agricultural farm, form of management and market orientation of the holding, land and agriculture with high natural value, institutional and motivational environment, sustainability, effect of policies, motivational factors and profile of agents, development scenarios, etc.

III. Visualization and interpretation of the results obtained. Literature used

A huge volume of statistical, report, survey, etc. data has been collected and processed, which thoroughly analysed and correctly interpreted. The results obtained are successfully presented in a variety of figures and tables – a total of 80. Numerous Bulgarian and foreign academic publications, reports, official documents, etc. on the topic of the dissertation have been thoroughly studied, critically analysed and correctly used, most of which are in English. The work is well structured and written in modern scientific language.

IV. Contributions of the dissertation

Scientific-fundamental contributions: Based on a thorough critical analysis of the development of the theory and practice of economic viability of agricultural holdings and sustainable development, the theoretical and methodological framework for understanding, analysing and assessing the economic viability of small farms in mountainous and semi-mountainous regions and lands with high natural value in the conditions of implementation of the EU CAP in Bulgaria have been developed. An original and (more) adequate definition of the category of economic viability of the farm is proposed. Different approaches are successfully adapted and a system of indicators for quantitative assessment of major aspects and the overall economic viability of farms is proposed, which allows for a more complete assessment of the level, development and dimensions of this complex farm characteristic.

Scientific-applied contributions: For the first time, a holistic assessment and comparative analysis of the level, evolution and critical factors of economic viability of small farms in mountainous and semi-mountainous areas and in areas of high natural value has been made, covering the period of the country's membership in the EU. Important conclusions have been made about the level and trends in the economic and financial status and economic viability of small farms in mountainous and semi-mountainous areas, including farms with different specialization in disadvantaged areas. The factors that determine (motivate and

stimulate) the behaviour of small farms for agro-ecological activities in high natural value lands have been identified. The needs, challenges and the likely change in the number of small farms in mountainous and semi-mountainous areas during the new programming period have been forecasted, and valuable recommendations have been made for improving their economic viability through effective forms of public intervention.

The main goal and set tasks of the research have been successfully fulfilled, and the thesis of the dissertation and the research hypotheses have been proven.

V. Quality evaluation of scientific publications, presenting the dissertation results

Two scientific publications have been made that present well the main results of the dissertation work, all in English and in prestigious academic publications of the Agricultural Academy.

VI. Critical remarks, questions and recommendations to the candidate

I have the following critical comments on the dissertation:

a/ the level of economic viability (high, medium, low) of small farms in the studied areas is not assessed, but only its condition (viable or unviable), dynamics and comparison with that of small farms in the country.

b/ the role of Small Farm as a special structure (form) of governance is not fully taken into account, which would have allowed for a better understanding of its (absolute and comparative) efficiency and costs (production and transaction), potential and incentives for adaptation, levels and prospects of sustainability, viability and resilience in the changing (and highly specific to the researched regions) market, institutional and natural environment.

c/ in several places in the paper, there is an unnecessarily detailed presentation of well-known economic indicators (standard gross profit, labour productivity, profitability, liquidity, etc.) and methods described in detail in the literature (AVONA, evaluation of the strength of motivation, RCA, PROCOV, etc.)

d/ in the methodology "old" reference values for financial indicators of farms (1997) and values used in other countries are suggested, the adequacy of which for the fundamentally different socio-economic environment from the one analysed in the dissertation is not justified.

e/ the conclusions about "insufficient public support" (in general) and "positive change during the 2014-2020 programming period" are not supported by the analysis in chapter three. The relative decrease in the number of small farms in mountainous areas over the entire analysed period (29%) is much less than the share of (non-viable) disappeared small farms (62%) and all (73%) farms in the country (Figure 14). Similarly, the share of small farms that disappeared in mountainous areas in 2014-2020 (21%) significantly exceeds the decrease in the number in the previous period (14%).

f/ contrary to the common approach, the "business as usual" scenario (maintaining trends) is adopted as optimistic, without justifying why this is done.

g/ the abstract does not properly present the content and results of the fourth chapter of the dissertation.

I would like to emphasize that the above critical remarks do not underestimate the scientific achievements and contributions of the dissertation work, but rather prove the complexity of understanding and assessing the economic viability of farms in general, and of those in mountainous and semi-mountainous areas and in territories with high natural value in particular.

I have the following questions for the Doctoral candidate:

I. Shouldn't the criteria for categorizing farms as small and for assessing their economic viability change over time according to evolution of the conditions for the functioning of farms in the country?

II. Why is the same system of indicators not used for assessing farms in mountainous and semi-mountainous areas and those in areas of high natural value?

III. What are the special (and different from the general for farms in the country) needs of small farms in mountainous and semi-mountainous areas and in areas of high natural value, and the specific (different from the general) directions and measures for improving their viability?

IV. Why, in conditions of developed competition and free "movement" of resources, does the level of economic efficiency and viability of farms of different types, specializations and locations not increase and equalize?

I recommend the doctoral candidate to publish the work as a monograph in Bulgarian and English, given its relevance and high scientific and practical value, and also to continue

and deepen her research in this dynamically developing and important for science and practice area.

CONCLUSION

Based on the applied by the candidate different research methods, correctly performed analyses and evaluations, precise summaries and conclusions, I accept that the presented dissertation meets the requirements of the Law for development of academic staff in Republic of Bulgaria and the Regulations on terms and conditions for obtaining scientific degrees and taking academic positions in Agricultural academy.

Therefore, I POSITIVELY evaluate the presented thesis and propose to award BOZHURA ASENOVA FIDANSKA the scientific degree "Doctor" in the field of higher education 3 Social, Economic and Legal Sciences, professional field 3.8 Economics at the Institute of Agricultural Sciences-Sofia, scientific specialty "Organization and Management (Agriculture)".

Date: January 2, 2025 **Member of the scientific jury:**